

نقش گیاهان در درمان

دکتر محمدحسین صالحی سورمقی

گذشته،

حال

و آینده

گیاهان و حیوانات بر روی پاپيروس مربوط به ۱۵۵۰ سال قبل از میلاد از قبر یک مومیایی پیدا شده که اکنون در دانشگاه لایپزیک نگهداری می‌شود. تجارب و اطلاعات بشر روز به روز افزوده می‌گشت و رفته‌رفته کاملتر می‌شد تا جایی که نوایغی چون بقراط، دیسکورید، جالینوس، ابن‌سینا، رازی و دیگر دانشمندان، علم پزشکی و داروسازی را تکامل بخشیده و پزشکی را بنیان نهادند.

امروزه به وضوح روشن است که در بیش از ۲۳۰۰ سال قبل جهت مداوای سرطان از گیاهانی چون ریشه و ریزوم گیاه پودوفیل (*Podophillum spp.*)، میوه تاجریزی (*Solanum spp.*) و یا میوه‌های حنظل (*Citrus colocyntis*) استفاده می‌نموده‌اند.

بشر از ابتدای تولد پیوندی ناگسستگی با گیاهان داشته و مهمترین احتیاج او از جمله تغذیه و رفع آلام و امراض با گیاهان برآورده شده است. انسانها در ضمن استفاده خوراکی از گیاهان به اثرات شفا بخش آنها پی برده و این خواص سینه به سینه منتقل می‌گشت، این در حالی بود که به علت نبودن خط، زبان و کتاب بسیاری از آنها از بین رفته است. از اسناد مهم نشان دهنده آگاهی بشر به علوم طب و داروسازی، سنگ نبشته‌های بجای مانده می‌باشد که حاوی مطالب مهمی در علوم پزشکی می‌باشد. همچنین اجساد مومیایی فراعنه مصر نشان می‌دهد که بشر حداقل در ۴ هزار سال قبل به علم تشریح و استفاده از گیاهان دارویی آشنا بوده است. اسناد مهم دیگری از مصریان قدیم در مورد استفاده از

اثرات ضدسرطان این گیاهان کاملاً تأیید شده و امروز در مطالعات ضد سرطانی مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین در حدود ۵ هزار سال قبل از گیاه ریش بز (*Ephedra spp.*) در چین به عنوان دارو استفاده می‌شده است. البته این گیاه به احتمال قوی همان «هوم»، گیاه دارویی مهمی است که زرتشت در ۷ هزار سال قبل آنرا توصیه نموده است. در حدود ۲۱۰۰ سال قبل، دیوسکورید در فارماکوپه خود که امروز به عنوان یکی از مهمترین کتب به جای مانده می‌باشد حدود ۸۰۰ گیاه دارویی را به وضوح شرح می‌دهد که بسیاری از گیاهان دارویی مشهور امروز جهان از جمله سیخکجو، تریاک، گل انگشتانه، بلادون و داتورا جزو آنهاست. از این گیاهان با همان خواص شرح داده شده امروز بهترین و مؤثرترین داروهای پزشکی تهیه می‌شود. بنابراین می‌بینیم که بسیاری از داروهای خوب امروز حاصل تجربیات بشر در چند هزار سال گذشته است.

یک کنده‌کاری روی چوب که حدود ۵۰۰ سال قبل در اولین صفحه کتاب فارماکونوزی به چاپ رسیده است، تعدادی از دانشمندان بنیان‌گذار علوم پزشکی را نشان می‌دهد که سقراط، ابن سینا و رازی از بهترین آنها یاد شده‌اند. این دانشمندان علوم پر اکنده و تجربیات هزاران سال را با تجربیات خود ادغام و بصورت مدون و قابل استفاده برای بشر درآوردند و ادامه این وضعیت تا حدود ۱/۵ قرن پیش ادامه داشت. بدین معنی که تا چند دهه پیش کلیه داروهای مورد مصرف در جهان با منشاء طبیعی و بخصوص از گیاهان تهیه می‌شدند. با ازدیاد جمعیت جهان، پیشرفت

علوم شیمی، مسائل اقتصادی و عوامل دیگر، بشر به فکر تهیه مواد به غیر از منابع طبیعی افتاد و در سال ۱۸۵۴ موفق شد

● امروز به وضوح روشن است که در بیش از ۲۳۰۰ سال قبل جهت مداوای سرطان از گیاهانی چون ریشه و ریزوم گیاه پودوفیل، میوه تاجریزی و یا میوه‌های حنظل استفاده می‌نموده‌اند.

اولین جسم مصنوعی بنام اسیداستیک را بسازد. از آن به بعد هزاران ماده و از جمله داروها بطریقه صناعی تهیه شدند و امروز شاهد تهیه حدود ۷۰ درصد داروها به طریقه مصنوعی هستیم. بشر در ابتدای موفقیت در تهیه مواد مصنوعی بسیار امیدوار بود ولی پس از چندین سال مصرف اینگونه داروها متوجه اثرات زیان‌بار آنها شد و یکی از بارزترین آنها فاجعه تالیدومید بود که هزاران کودک ناقص‌الخلقه را بر اروپا تحمیل کرد. در مدت ۱۴۰ سال که از عمر داروهای مصنوعی می‌گذرد، بسیاری از آنها به عنوان داروهای خطرآفرین از فارماکوپه‌ها حذف شده‌اند که بسیاری از آنها دارای خطرات جدی می‌باشند. بطور کلی می‌توان گفت که حتی یک داروی مصنوعی بدون عارضه جانبی وجود ندارد. به همین دلیل در دو دهه اخیر بشر باز نگرشی به داروهای با منشاء طبیعی و بخصوص گیاهی نموده و این در حالی است که امروز حدود ۳۰ درصد از داروها، گیاهی می‌باشند. داروهای کنونی با منشاء گیاهی، داروهای حیاتی را

تشکیل می‌دهند که اصولاً جایگزینی ندارند و از

● **تصویر یک کنده‌کاری روی چوب که حدود ۵۰۰ سال قبل در اولین صفحه کتاب فارماکوگنوزی به چاپ رسیده است، تعدادی از دانشمندان بنیان‌گذار علوم پزشکی را نشان می‌دهد که سقراط، ابن‌سینا و رازی از بهترین آنها یاد شده‌اند.**

اهمیت خاصی در پزشکی برخوردارند، از جمله داروهای ضد درد مانند مرفین و کدئین (از تریاک)، داروهای قلبی (از گل انگشتانه)، داروهای چشمی (از گیاهان بلادون، فیزوستیگما و پیلوکارپوس)، داروهای کاهنده فشار خون (از گیاه هله‌بور)، داروهای بالابرنده فشار خون (از گیاه ریش‌بز)، داروهای زنان و زایمان (از سیخک جو) و داروهای ضد سرطان (از گیاه پروانش) را می‌توان نام برد که در درمان بیماریهای بشر در جهان نقش مهمی را ایفا می‌کنند.

امروزه وقتی صحبت از استفاده داروهای گیاهی در دنیا می‌شود بازگشت به عطاریها نیست، بلکه منظور تهیه دارو از گیاهان افی‌سینال و استاندارد با مهمترین تکنولوژی داروسازی امروز است، داروهایی که با در نظر گرفتن تمام ضوابط و شرایط داروسازی تهیه شده باشند و مصرف آنها بتواند به راحتی انجام پذیرد. داروهایی به اشکال پذیرفته شده امروزی مانند: شربت، قرص، قطره، آمپول و غیره که حاوی مقادیر معینی ماده با اثرات شناخته شده باشند. حال با در نظر گرفتن اینکه

تاکنون حدود ۶۰۰ هزارگونه گیاه در دنیا شناسائی شده‌اند و با توجه به اینکه در هر گیاه گاهی تا بیش از ۵۰۰ ماده وجود دارد می‌توان در نظر گرفت که شاید کمتر از یک درصد رمز و رازهای گیاهان کشف شده‌اند. هنوز شناسائی هزاران ماده با اثرات جدید و ناشناخته در دنیای گیاهان تاریک مانده‌اند و هر ماده جدید که از این گیاهان استخراج و شناسایی می‌شود می‌تواند منشأ ده‌ها ماده جدید باشد. محققین داروسازی و پزشکی داروهای قرن ۲۱ را در گیاهان جستجو می‌کنند و معتقدند که حلال مشکلات پزشکی آینده، گیاهان می‌باشند چرا که موفق‌ترین داروهای جدید ضدسرطان و ضد ایدز از گیاهان استخراج شده‌اند. بعنوان مثال می‌توان تاگزول که جدیدترین داروی ضدسرطان عرضه شده به بازار می‌باشد را مثال زد که از نوعی کاج تهیه می‌شود.

با توجه به نقش گیاهان که دنیایی بی‌انتهای از رمز و رازها را در خود نهفته دارند، بخصوص در تهیه داروهای آینده ببینیم که موقعیت کشور ایران به چه نحو است. کشور ایران به علت قرار گرفتن در موقعیت خاصی از کره زمین محل تلاقی انواع آب و هواهاست. به همین دلیل ما در ایران از شرایط آب و هوایی و جغرافیایی خاصی برخوردار هستیم و تنوع آب و هوا همراه با ارتفاعات مختلف، جنس خاکهای مختلف و آفتاب کافی باعث رشد تعداد زیادی از گیاهان باارزش شده است. برحسب نظر صاحب‌نظران در ایران حدود ۹ هزارگونه گیاهی که رقم قابل توجهی است می‌رویند. در بین این گیاهان تعدادی مختص ایران می‌باشند و یا انتشار آنها در دنیا کم است و بسیاری از آنها

حاوی مواد بسیار با ارزشی می‌باشند. گذشته از آن آب و هوای ایران اجازه می‌دهد که ما بتوانیم بسیاری از گیاهان با ارزش دیگر نقاط دنیا را پرورش دهیم، به همین دلیل ما از نعمت بزرگی برخورداریم. تحقیقات ۱۵ ساله گذشته در گروه فارماکوگنوزی دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی تهران بر روی تعداد زیادی از گیاهان ایران نشان داده است که نه تنها تنوع گیاهی ایران از اهمیت برخوردار است، بلکه کمیت و کیفیت مواد گیاهان ایران به دلائل مذکور از دیگر نقاط دنیا اصولاً بهتر است و گیاهان با ارزشی که در ایران می‌رویند می‌توانند در داروهای آینده جهان قابل توجه باشند. نمونه‌هایی از این تحقیقات پس از مراحل مختلف در سالهای اخیر به موفقیت کاربردی

● امروز وقتی صحبت از استفاده داروهای گیاهی در دنیا می‌شود بازگشت به عطاریها نیست، بلکه منظور تهیه دارو از گیاهان افسینال و استاندارد با مهمترین تکنولوژی داروسازی امروز است.

رسیده، و با گذراندن تعدادی مراحل صنعتی به تولید واقعی رسیده‌اند. از جمله داروی گیاهی جدیدی به نام «هایپیران» که از گیاهی به نام علف چای تهیه می‌شود. هایپیران که به افتخار نام ایران نامگذاری شده پس از ۱۴ سال تحقیقات مختلف در سال گذشته رسماً به جمع داروهای ایران پیوسته است. هایپیران دارویی ضد میکروبی و آنتی‌دپرسانت می‌باشد که می‌تواند جایگزین تعداد زیادی از داروهای

ضدمیکروبی و امراض عصبی بشود با مزیت اینکه عوارض داروهای مصنوعی را نداشته و در صورت استفاده صحیح موفقیت بسیار بالایی را به همراه دارد. از دیگر موفقیت‌های بسیار جالب و با اهمیت تهیه دهان شوی گیاهی است که در نوع خود بی‌نظیر است. این دارو از درخت مسواک که اولین بار توسط حضرت محمد (ص) توصیه شده فرموله شده است. این دهان شویه با استفاده از نام علمی گیاه (*Salvadora persica*) «پرسیکا» نامگذاری شده است و دارای چند خاصیت در بیماریهای دهان و دندان بطور یکجا می‌باشد. پرسیکا می‌تواند باعث طولانی کردن عمر دندان شده و در جلوگیری از پیوره، جرم دندان، خونریزی لثه و بیماریهای دهان و دندان موفقیت بالایی داشته با مزیت اینکه هیچ گونه عارضه جانبی و محدودیت مصرف در هیچ شرایط سنی و جنسی ندارد. تولید پرسیکا به مرحله صنعتی رسیده و به بازار دارویی ایران عرضه خواهد شد.

در پایان باید اضافه نمود، ایران که روزی پرچمدار طب سنتی و گیاه درمانی در جهان بوده، متأسفانه امروز به علل مختلف مقام خود را از دست داده است، لذا باید کوشید تا این میراث با ارزش نسلهای گذشته را دوباره زنده نمود و آنرا در اختیار نسلهای امروز و فردا قرار داد.

تذکر: متن فوق، هفتمین سخنرانی علمی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران است که بتاريخ اول دی ماه سال ۱۳۷۳ ایراد شده است.